

DOI: 10.33663/1563-3349-2023-34-348-365

УДК 349.41

П. Ф. КУЛИНИЧ,доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

ORCID: 0000-0001-8716-0661

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТООХОРОННОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджуються теоретичні питання формування глобальної кліматоохоронної політики та становлення кліматоохоронного законодавства у аграрній сфері України. Доводиться, що сільське господарство має реагувати на несприятливі кліматичні зміни адаптацією землеробства до таких змін і вжиттям заходів щодо протидії негативному впливу агровиробництва на стан клімату. Відповідно зазначені напрями взаємодії агросфери та клімату мають бути основою формування правового забезпечення кліматоохоронного землеробства. Обґрунтовується висновок, що російська агресія проти України посилює негативний вплив кліматичних змін на агросектор та зумовила доцільність використання значних площ деградованих внаслідок воєнних дій сільськогосподарських угідь для виробництва сировини для задоволення потреб «зеленої» енергетики. Формулюються пропозиції щодо введення у Земельний кодекс України системи правових норм, якими має бути визначений особливий правовий режим земель енергетичного землеробства.

Ключові слова: клімат, війна, сільське господарство, земля, право, «зелена» енергетика, енергетичне землеробство.

Kulynych Pavlo. Formation of legal support of climate-protective farming in Ukraine: problems under martial period

The article investigates both theoretical issues of the formation of global climate protection policy as well as the formation of climate protection legislation in the agrarian sphere of Ukraine. It is proven that agriculture should respond to adverse climatic changes by adapting agriculture to such changes and taking measures to counteract the negative impact of agricultural production on the state of the climate. Accordingly, the indicated areas of interaction between the agrosphere and the climate should be the basis for the formation of legal support for climate-protective agriculture. It is also proven that Russian aggression against Ukraine increased the negative impact of climate change on the agricultural sector and determined the expediency of using large areas of agricultural land degraded as a result of military operations for the production of raw materials to meet the needs of "green" energy. Proposals are

* **Kulynych Pavlo**, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of the NALS of Ukraine

being formulated to introduce a system of legal norms into the Land Code of Ukraine, which should determine the special legal regime of energetic farming lands.

Key words: *climate, war, agriculture, land, law, “green” energy, energetic farming.*

Вступ. Одним із наслідків інтенсивної виробничої та іншої природоспоживної діяльності людства у XX–XXI ст. стало істотне погіршення стану клімату як ключової характеристики оточуючого людину природного середовища. Це ставить під загрозу існування на нашій планеті біологічних організмів. У пошуках засобів протидії глобальним кліматичним загрозам вченими був сформульований науковий концепт «кліматична безпека» як стратегічна мета для об’єднання зусиль щодо протидії настанню кліматичних катаклізмів. Як універсальний теоретичний і прикладний постулат, концепт «кліматична безпека» став загальним орієнтиром для всіх видів життєдіяльності людства, яке почало серйозно сприймати кліматичні зміни принаймні на сучасному етапі розвитку земної цивілізації. Тому важливим інструментом у досягненні цілей забезпечення кліматичної безпеки стало право та законодавство як його прикладний засіб впливу на поведінку людини у всіх сферах її життєдіяльності.

Пріоритет у становленні правового забезпечення охорони клімату належить міжнародному праву, яке найбільш повно відображає спільні інтереси земної цивілізації. Кіотський протокол 2004 р. до Рамкової конвенції Організації Об’єднаних Націй про зміну клімату¹ став першою міжнародною угодою про обмеження викидів в атмосферу парникових газів. Її метою була стабілізація концентрації парникових газів у атмосфері на рівні, який не допускав би збільшення небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему планети. На розвиток Кіотського протоколу у 2015 р. була укладена Паризька кліматична угода², яка дала поштовх принципово новому етапу у розвитку глобальної кліматоохоронної політики – розробці урядами країн світу плану енергетичного переходу від традиційної («брудної») до кліматобезпечної енергетичної політики. У грудні 2019 р. в Євросоюзі запровадили більш конкретну і амбіційнішу програму енергетичного переходу – «Європейський зелений курс» (European Green Deal)³, реалізація якої має зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 р.

Як зазначає Я. Демченков, у 2020 р. в ЄС відбулася енергетична подія, важливість якої важко переоцінити. Вперше обсяг енергії, отриманої з відновлювальних джерел, перевищив обсяг тієї, що була вироблена з вичерпного палива: 38% проти 37%⁴. Нарешті, у 2021 р. свій зелений курс представили і США. Президент Байден підписав указ про розвиток «зеленої» енергетики (Green New Deal), який на основі залучення у розвиток зеленої енергетики інвестицій у розмірі \$2 трлн має забезпечити досягнення у цій країні до 2035 р. показника в 100% виробленої «чистої» (кліматобезпечної) електроенергії⁵.

Україна, діючи в унісон з ЄС і США, також напрацювала амбіційний план кліматоохоронної трансформації власної енергетичної системи, який мав би

довести до 2035 р. частку відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) у енергетичному балансі країни до 25%. Спочатку виконання цього плану відбувалося успішно. Вже на початок 2022 р. в Україні потужність ВДЕ сукупно складала 9,5 ГВт, а обсяг інвестицій у цей сектор оцінювався приблизно в \$12 млрд. Однак російська агресія проти України завдала об'єктам ВДЕ дуже значної шкоди: вже станом на червень 2022 р. 90% потужностей вітрової енергетики та 30% потужностей сонячної енергії в Україні було виведено з експлуатації⁶.

РФ, відіграючи ключову роль у забезпеченні європейських країн викопними енергоносіями (нафта, газ, вугілля) та погрожуючи припиненням їх поставок, стала на шлях використання таких енергоносіїв як енергетичної зброї проти України та країн ЄС. У таких умовах питання відмови від вугілля й газу вийшло за межі проблеми кліматичної безпеки та набуло значення фактору енергетичної безпеки європейського континенту. Відповіддю ЄС на такий виклик стало прийняття Європейською Комісією у травні 2022 р. плану енергетичної реформи – REPowerEU, яким пропонується прискорити переведення енергетичної системи ЄС з викопних видів палива на використання джерел чистої («зеленої») енергії. Важлива роль у реалізації плану REPowerEU відводиться «озелененню» сільського господарства як одного з джерел погіршення клімату.

Постановка проблеми. Трансформація якісних параметрів клімату під впливом антропогенної діяльності істотно змінює не тільки характер аграрного виробництва, а й сферу дії права як регулятора аграрних відносин. На жаль, російська агресія проти України загострила негативні кліматичні впливи на аграрну сферу. В умовах кліматичних змін перед суспільством постає завдання гармонізувати взаємодію аграрного виробництва з його кліматичним середовищем шляхом вдосконалення правового регулювання використання та охорони земель та інших природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві. Тому можна прогнозувати, що у результаті проведення такої гармонізації формуватимуться нові правові інститути землеробства, які сприятимуть забезпеченню впровадження у аграрну сферу кліматоохоронних технологій та уможливлять утримувати якісні характеристики клімату у безпечних для людини та інших біологічних організмів параметрах.

Метою дослідження є формулювання теоретичних засад і прикладних рекомендацій щодо формування кліматоощадливого аграрного виробництва з урахуванням вже наявних і можливих негативних впливів воєнних дій на стан земель та інших природних ресурсів як основних засобів ведення землеробства в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу. За своєю суттю сучасне агровиробництво, незважаючи на його індустріалізацію та передові технології, продовжує бути формою природокористування, де дуже інтенсивно використовуються не тільки земля, води, рослинний і тваринний світ та інші природні

ресурси, а й кліматичний фактор. Це зумовлює необхідність перебудови аграрного виробництва як сфери природокористування з метою його адаптації до нових кліматичних реалій.

Слід відмітити, що гострота кліматичного фактору диктує необхідність внесення змін до ключових традиційних напрямів аграрної політики багатьох країн світу, зокрема, до правового забезпечення державної підтримки сільського господарства. Аграрії розвинених країн почали реагувати на зміни клімату розширенням інноваційної діяльності. Так, у США останніми роками зафіксоване зростання кількості успішних заявок на отримання патентів на впровадження посухостійких культур. Проте на шляху до розширення застосування фермерами інноваційних технологій стала політика США у частині державної підтримки агрострахування. Як виявилось, статистично взаємозв'язок між змінами клімату та інноваціями, покликаними боротися з цими змінами, внаслідок державної підтримки агрострахування послаблюється приблизно на 23 відсотки⁷. Адже страхування ризиків аграрного виробництва з можливістю отримання фермерами відшкодування збитків, понесених через несприятливі кліматичні катаклізми, за рахунок страхових компаній не стимулює їх до більш інтенсивного застосування інноваційних технологій аграрного виробництва. Тому в літературі зазначається, що розуміння реакції сільськогосподарських виробників на погодні умови є важливим у процесі розробки агрополітичних заходів, спрямованих на зменшення ризиків, пов'язаних зі зміною клімату⁹. Крім того, практика деяких країн свідчить, що нестача опадів та зумовлене нею зменшення виробництва сільськогосподарської продукції може призвести до громадянських конфліктів¹⁰. Таким чином, стратегія правового забезпечення кліматичної безпеки аграрної сфери має включати два напрями: адаптацію землеробства до інтенсивних кліматичних змін та протидію їх настанню.

В Україні проблематика адаптації до негативних наслідків та протидії зміні клімату також набула однієї з важливих у багатьох державних стратегічних документах. Так, у Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затвердженій Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII¹¹, зазначається, що на початку XXI ст. світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей.

Проте, на нашу думку, в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України до 2030 р. екологічні та кліматичні проблеми, зумовлені вітчизняним сільським господарством, відображені недостатньо повно. І це при тому, що сільське господарство належить до найбільших забрудню-

вачів атмосфери через значну кількість парникових газів, які генеруються в результаті інтенсивного обробітку землі та з боку тваринництва¹².

Не згадується прямо сільське господарство як фактор негативного впливу на клімат і у схваленій Кабінетом Міністрів України Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.¹³ та у затвердженому ним плані заходів на виконання цієї Концепції¹⁴. Так, у зазначеній Концепції ставиться загальне завдання «сприяти створенню і постійному оновленню моделей прогнозування викидів парникових газів за різними сценаріями розвитку економіки держави та її окремих секторів», до яких, напевно, віднесли і аграрний сектор. Крім того, у Концепції та плані заходів щодо її реалізації ставиться загальне завдання щодо збільшення обсягу поглинання парникових газів шляхом здійснення заходів у сфері лісового господарства та землекористування, а також визначається такий же нечіткий очікуваний результат його реалізації – «збільшити обсяг поглинання парникових газів шляхом здійснення заходів у лісовому господарстві та землекористуванні» без конкретизації цього результату у відсотках чи інших показниках.

Більш цілеспрямованою кліматоохоронною програмою у аграрній сфері є, на нашу думку, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р., затверджена Кабінетом Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р¹⁵. І хоча ця Стратегія розглядає зміни клімату як позитивний фактор розвитку аграрного виробництва, у ній вперше в законодавстві України доволі повно й чітко визначені кліматичні небезпеки для розвитку сільського господарства. Так, цей програмний документ відносить до негативних наслідків впливу зміни клімату в Україні підвищення частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ, зниження родючості ґрунтів, зменшення продуктивності сільськогосподарських культур, необхідність виведення та впровадження нових сортів, більш стійких до посух і високих температур, розширення зрошення.

Потребують нагального розв'язання проблеми деградації земель та опустелювання, відновлення антропогенно змінених екосистем, удосконалення структури сільськогосподарських угідь і напрямів господарської діяльності з метою формування збалансованого співвідношення між сільськогосподарськими угіддями та забезпеченням екологічної безпеки і рівноваги території. Зазначається також, що внаслідок впливу зміни клімату тваринництво в Україні скорочуватиметься через зменшення продуктивності багатьох порід худоби, поширення хвороб, зменшення площ земель, придатних для випасу худоби, та нестачу води для задоволення потреби у напуванні тварин.

Водночас, незважаючи на досить повну «інвентаризацію» кліматичних небезпек для розвитку сільського господарства, розробники Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р. не змогли визначити шляхи уникнення таких небезпек. У Стратегії до завдань уникнення таких небезпек віднесені забезпечення розвитку органічного сільського господарства, застосування практик ощадливого обробітку земель із збере-

женням та підвищенням органічної речовини ґрунту, а також формування планів дій з адаптації до зміни клімату у сферах сільського господарства та ґрунтів.

Тому заслуговує позитивної оцінки Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р., яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 688-р¹⁶. Цією Стратегією до ключових інструментів мінімізації впливу клімату на процеси соціально-економічного розвитку регіонів віднесене відновлення зрошення та дренажу як засіб проти зростаючої «спекотності» клімату.

У Стратегії зазначається, що в Україні обліковується 5485,3 тис. гектарів меліорованих земель, зокрема 2178,3 тис. гектарів зрошуваних і 3307 тис. гектарів осушуваних земель з відповідною меліоративною інфраструктурою. Але фактично зрошується всього близько 500 тис. гектарів, а двостороннє водорегулювання здійснювалося на площі близько 250 тис. гектарів, що становить менш як 20 відсотків наявних площ зрошення та менш як 10 відсотків наявних площ дренажу. І це при тому, що побудовані у радянський період водогосподарська та меліоративна інфраструктури (забезпеченість водними ресурсами, пропускна здатність магістральних і розподільних каналів, кількість і продуктивність різних за призначенням насосних станцій тощо) є достатніми для забору та подачі води для поливу не менш як 1,5–1,8 млн гектарів, відведення надлишкових вод у весняний період з території площею понад 3 млн гектарів і водорегулювання на площі понад 1 млн гектарів. Відповідно стан меліоративного землеробства за рівнем використання наявних потужностей інженерної інфраструктури зрошення та дренажу охарактеризований у Стратегії як кризовий із загрозою погіршення.

У зв'язку з цим у Стратегії визначені ряд принципів подолання кризових явищ у меліоративному землеробстві, які мають, на нашу думку, розглядатися і як принципи розвитку його правового забезпечення. До них віднесені: визнання важливої ролі зрошення та дренажу для забезпечення сталого розвитку сільського господарства та сільських територій; перебування основних об'єктів інфраструктури зрошення та дренажу у державній власності; відокремлення функцій управління водними ресурсами від функцій управління інфраструктурою водного господарства та надання послуг; добровільне об'єднання в організації водокористувачів – самофінансовані самоврядні неприбуткові організації, що надають своїм членам послуги із зрошення та дренажу; провадження діяльності організації водокористувачів у межах визначеної зони обслуговування та закріпленої за ними частини меліоративної системи.

Слід зазначити, що на відміну від багатьох раніше затверджених державних програмних документів, які містять заходи економічного і екологічного відновлення, але які так і не були втілені у життя, Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р. починає реалізовуватися у законотворчій та правозастосовній практиках. Зокрема, 17 лютого 2022 р. Верховна

Рада України прийняла Закон України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель»¹⁷. Закон базується на поширеній у багатьох країнах практиці вирішення проблеми оптимізації меліоративного землеробства, ключовим напрацюванням якої є передача функцій управління меліоративною інфраструктурою нижчого рівня організаціям водокористувачів (далі – ОВК), які об'єднують власників (користувачів) земельних ділянок, гідротехнічна меліорація яких забезпечується такою інфраструктурою. При цьому ОВК визнаються самостійним видом юридичних осіб, що діють на підставі спеціального закону і найчастіше створюються як юридичні особи публічного права. Публічний статус ОВК проявляється насамперед в особливостях її діяльності, а саме у наданні ОВК права на використання інфраструктури на безкоштовній основі, права на доступ до землі та води, у тому числі землі третіх осіб, з метою проведення технічного обслуговування іригаційних систем, права затверджувати обов'язкові для членів правила водокористування, права на податкові пільги тощо. При цьому членство в ОВК не надає землекористувачу права на частку у його майні, що підпорядковує правовий режим майна ОВК потребам задоволення публічних інтересів у розвитку меліорації земель.

Водночас світова практика організації меліоративного землеробства підтвердила неефективність таких його правових моделей, які базуються на передачі ОВК об'єктів меліоративної інфраструктури в оренду, концесію тощо. Адже такі правові моделі передбачають, по-перше, платність користування, що збільшує вартість послуг гідротехнічної меліорації для власників зрошуваних і осушуваних земель, та, по-друге, проведення конкурсу по вибору користувача гідротехнічної інфраструктури, що є недоцільним з огляду на відсутність іншого, ніж водокористувачі, суб'єкта, який має зацікавленість забезпечити ефективне зрошення / осушення використовуваних земельних ділянок.

Зазначене свідчить, що в Україні основним напрямом реагування правової системи країни на кліматичні зміни стала адаптація (приспособлення) сільськогосподарства до нових кліматичних умов. Водночас в аграрному законодавстві України не набуло належного розвитку правове забезпечення протидії настанню несприятливих для аграрного сектору кліматичних змін. Проте ми вважаємо, що розвиток права як засобу збереження сприятливого для аграрного виробництва кліматичного середовища має базуватися на концепції кліматоохоронного землеробства, яка охоплює як адаптацію до кліматичних змін, так і протидію їх настанню. Схоже, що російсько-українська війна актуалізувала необхідність приділення уваги науковців і законодавця проблемі правового забезпечення протидії настанню нових кліматичних загроз для землеробства.

На жаль, з початком російської агресії Україна зіткнулася з новими загрозами для сільськогосподарства – воєнними, які посилюють наявні кліматичні загрози. Так, воєнні дії спричинили порушення ґрунтового покриву

України у значних масштабах. За підрахунками громадської організації «Українська природоохоронна група», внаслідок воєнних дій на 34% території України вже наявне або існує ризик системного порушення поверхневого шару ґрунтів або ж їх забруднення (мінами, нафтопродуктами, нерозірваними боєприпасами тощо)¹⁸.

Водночас ступінь порушення ґрунтового покриву в результаті воєнних дій може бути кардинально різним. Як свідчить досвід інших країн, унаслідок воєнних дій поля можуть залишатися небезпечно зараженими боєприпасами протягом тривалого періоду – 100 і більше років. Особливо показовими в цьому сенсі є землі країн, на яких пройшли дві світові війни. Так, у 2011 р. у Бельгії через майже 100 років після закінчення Першої світової війни вчені провели дослідження ґрунтів біля міста Іпр – ключового пункту Західного фронту цієї війни – і встановили, що вміст важких металів у них все ще перевищує норму. Такі землі визнані непридатними для сільськогосподарського використання до цього часу¹⁹. У Франції у 2015 р. влада зобов'язала місцевих фермерів знищити вирощену продукцію, яка виявилася забрудненою елементами зі старих боєприпасів – залишків світових воєн²⁰. Загалом тільки після Першої світової війни посівні площі в Європі скоротилися на 22,6%¹.

Як відомо, російсько-українська війна є набагато інтенсивнішою як за характером веденням бойових дій, так і за наслідками для довкілля та, зокрема, для ґрунтового покриву. Загалом оцінка характеру пошкодження ґрунтового покриву внаслідок воєнних дій дає підстави виділяти два основні ступені порушення ґрунтів: значне, яке потребує тривалого відновлення, та тимчасове, яке може бути усунуте протягом відносно короткого періоду часу.

На жаль, відновлення ґрунтового покриву потребує також чимало витрат та організаційно-правової підтримки. Тому для подолання наслідків воєнних дій доцільно розробити державну програму відновлення ґрунтового покриву, яка б передбачала проведення біологічної рекультивациі порушених війною сільськогосподарських угідь протягом відносно короткого часу – 3–10 років шляхом традиційної сільськогосподарської рекультивациі – залуження тощо, а також використання деградованих внаслідок воєнних дій сільськогосподарських угідь для інших потреб протягом тривалого часу, що може охоплювати не одне десятиліття.

Слід зазначити, що російська агресія проти України завдала шкоди не лише нашій державі, а й спричинила кілька глобальних криз: продовольчу (порушення продовольчої безпеки різного ступеня, включно з голодом у низці африканських та інших країн), гуманітарну (переміщення мільйонів біженців з України до інших держав), правову (порушення сформованого після Другої світової війни міжнародного правопорядку) та енергетичну кризу.

Глобальна енергетична криза позначилася на житті переважної частини населення планети Земля двома економічними наслідками. Перший з них полягає у різкому зростанні цін на енергоносії, що виробляються з викопного

палива (нафта, газ тощо). А другий наслідок світової енергетичної кризи є продовженням першого, оскільки підвищення цін на викопне паливо спричинило зростання економічної вигідності вирощування енергетичних культур (верба, тополя, міскантус, свічграс) та сільськогосподарських рослин, зокрема, кукурудзи для використання як сировини для виробництва теплової і електричної енергії та біометану («зелена» енергетика). За високих цін на традиційні енергоносії, які виробляються з викопного палива, виробництво енергоносіїв з енергетичних культур (деревини, сільськогосподарських рослин тощо) стало дуже прибутковим²².

Вирощування енергетичних культур потребує певних площ земель. Виникає питання, на яких землях можна вирощувати енергетичні культури для задоволення потреб у «зеленій» енергетиці. Оскільки 70 відсотків території України становлять землі сільськогосподарського призначення, то найперше можемо звернути увагу саме на ці землі. Проте вирощування енергетичних та інших культур для виробництва екологічно чистої енергії не є підгалуззю сільського господарства, оскільки не має на меті виробництво продовольчої продукції для людей чи кормів для тварин. Тому Земельний кодекс України забороняє використання земель сільськогосподарського призначення для неаграрних потреб.

Водночас в Україні наявні близько 5 млн гектарів деградованих, техногенно забруднених земель і просто малопродуктивних сільськогосподарських угідь. Усі ці землі не використовуються у аграрному виробництві, хоча значна їх частина належить до категорії земель сільськогосподарського призначення. Крім того, до цих земель потрібно додати кілька мільйонів гектарів сільськогосподарських земель, які зазнали значної деградації унаслідок воєнних дій і надовго стали непридатними для вирощування продовольчої продукції та кормів. Саме на таких землях слід, на нашу думку, передусім розвивати енергетичне землеробство.

Отже, перспектива розвитку енергетичного землеробства є дуже привабливою для України. Новий прогноз нафтогазового гіганта BP (British Petroleum) показав, що російсько-українська війна прискорить світовий «зелений» перехід²³. Саме тому Президент України Володимир Зеленський на зустрічі з керівниками великого бізнесу, яка відбулася на початку вересня 2022 р. у межах відкриття Нью-Йоркської фондової біржі, зробив заяву про те, що Україна здатна замінити «брудні», шкідливі для клімату російські енергоресурси та стати «зеленим» енергетичним хабом для Європи²⁴.

Енергетична ініціатива України була продумана й позитивно оцінена у країнах ЄС. Відтак, у рамках саміту Україна – ЄС, який відбувся у Києві 3 лютого 2023 р., Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль і Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн уклали меморандум щодо стратегічного партнерства у сфері відновлюваних газів, а саме – водню та біометану²⁵. Вочевидь виконання Україною ролі провідної країни – постачальниці «зелених» енергетичних ресурсів потребуватиме прийняття Кабінетом Міністрів

України замість Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»²⁶ нового документа, яким може, на нашу думку, бути Стратегія розвитку біоенергетики України до 2050 р. – року очікуваного досягнення кліматичної нейтральності країнами – членами ЄС відповідно до програми «Європейський зелений курс». Вважаємо, одним із основним завдань Стратегії розвитку біоенергетики України до 2050 р. має стати проведення кліматоохоронної реформи у правовій системі України, яка б передбачала переорієнтацію багатьох галузей законодавства України на досягнення кліматоохоронних цілей. До таких галузей слід насамперед віднести енергетичне, екологічне, природоресурсне та аграрне законодавство.

Слід зазначити, що найбільші досягнення у забезпеченні біоенергетичної трансформації має енергетичне законодавство. Так, 21 жовтня 2021 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку виробництва біометану». 22 липня 2022 р. Кабінет Міністрів України затвердив Порядок функціонування реєстру біометану²⁷, що дає змогу повною мірою реалізувати прийнятий ще у 2000 р. Закон України «Про альтернативні види палива»²⁸. Крім того, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, внесла зміни в кодекси газотранспортної (ГТС) і газорозподільної (ГРС) систем, у яких уточнила вимоги до біометану для подачі в газові мережі²⁹. Водночас екологічне, природоресурсне та аграрне законодавство перебувають на початковій стадії вирішення проблеми переходу України до виробництва та експорту «зелених» енергоносіїв.

Реалізація проблеми забезпечення енергетичної безпеки країни в умовах кліматичних загроз і воєнних наслідків має, на нашу думку, стати домінантою законотворчого процесу у галузі земельного права нашої держави у найближчому періоді нашої історії. Маємо зазначити, що земельне законодавство України не містить правових механізмів використання сільськогосподарських земель для задоволення потреб «зеленої» енергетики. Тому розвиток біоенергетики на основі використання деградованих унаслідок воєнних дій сільськогосподарських угідь та інших земель потребує внесення істотних змін у правові засади розподілу земель країни для задоволення комплексу потреб у земельних ресурсах. Ми вважаємо, що для створення ефективної системи правового забезпечення «енергетичного землеробства» два базових принципи сучасного земельного права України – принцип продовольчої безпеки та принцип екологічної безпеки – доцільно доповнити ще одним – принципом біоенергетичної безпеки. Цей принцип являтиме собою теоретико-правове підґрунтя для використання певної частини земель країни для потреб «зеленої» енергетики. Для цього він має бути імплементований у правове регулювання земельних відносин.

Основним засобом земельного права України, який використовується для виокремлення певної частини земель країни для використання з метою задо-

волення певних потреб, є визначення у законі правового режиму таких земель у цілому та земельних ділянок, які входять до категорії земель зокрема. Як зазначено у ст. 18 Земельного кодексу України, до земель України належать усі землі в межах її території, у тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії, які мають особливий правовий режим. А згідно з ч. 3 ст. 19 Кодексу земельна ділянка, яка за основним цільовим призначенням належить до відповідної категорії земель, належить у порядку, визначеному Земельним кодексом України, до певного виду цільового призначення, що характеризує конкретний напрям її використання та її правовий режим. Отже, правовий режим категорії земель є правовою основою для визначення правового режиму земельних ділянок, що входять до відповідної категорії земель. Водночас категорії земель можуть поділятися на окремі підкатегорії, для яких також встановлюється особливий правовий режим. Наприклад, така категорія земель, як землі промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення, складаються з окремих підкатегорій земель – земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики та оборони.

У зв'язку з цим виникає питання про те, до яких земель варто віднести землі, що використовуються виключно для задоволення потреб «зеленої» енергетики у сировині. З одного боку, землі енергетичного землеробства призначені для задоволення потреб енергетики, що споріднює їх з підкатегорією земель енергетики як складовою частиною категорії земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення. Водночас всі землі цієї категорії земель за основним їх цільовим призначенням використовуються як операційний базис – для розміщення відповідних будівель і споруд, тоді як землі енергетичного землеробства за основним їх цільовим призначенням можуть використовуватися як засіб виробництва, який забезпечує вирощування енергетичних культур. Тому між землями енергетики та землями енергетичного землеробства існують принципові відмінності, які унеможливають їх об'єднання або в одну підкатегорію земель енергетики, а тим більше у зазначену вище категорію земель як її окрема підкатегорія.

З іншого боку, землі енергетичного землеробства мають забезпечити вирощування енергетичних культур, тобто вони використовуватимуться як засіб виробництва, що дає підстави для віднесення таких земель до категорії земель сільськогосподарського призначення. Проте і між землями енергетичного землеробства та землями сільськогосподарського призначення існують принципові відмінності. Адже вони призначені для задоволення різних суспільних потреб: перші мають забезпечити «зелену» енергетику сировиною для виробництва кліматобезпечних енергоресурсів, а другі – забезпечують продовольчу безпеку країни.

Враховуючи особливості призначення та використання земель енергетичного землеробства, вважаємо, що правовий режим цих земель не може бути

органічно імплементований у правовий режим земель сільськогосподарсько-го призначення або правовий режим земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення. Тому пропонуємо доповнити закріплену у Земельному кодексі України систему з 9-ти категорій земель (землі сільськогосподарського призначення, землі житлової і громадської забудови тощо) ще однією – категорією земель енергетичного землеробства. До таких земель уже сьогодні можна включити 4–5 млн гектарів сильно деградованих і непридатних для аграрного виробництва земель.

На нашу думку, з метою забезпечення належного використання та охорони земель енергетичного землеробства для забезпечення потужностей «зеленої» енергетики кліматично безпечною сировиною для виробництва відповідних енергоносіїв доцільно визначити їх особливий правовий режим. Для цього у Земельний кодекс України має бути введена система правових норм, якими слід визначити поняття та види земель енергетичного землеробства, порядок переведення сільськогосподарських та інших земель до земель енергетичного землеробства, повноваження органів влади щодо їх надання у власність і користування, перелік суб'єктів прав на земельні ділянки, надані для потреб енергетичного землеробства, порядок розміщення на таких землях підприємств «зеленої» енергетики чи їх окремих виробничих потужностей, а також особливості правової охорони земель енергетичного землеробства. Крім того, уявляється доцільним наповнити кліматоохоронними нормами, які регламентують відносини щодо виробництва енергоресурсів, і прийнятий у 2003 р. Закон України «Про охорону земель», які б конкретизували відповідні положення Земельного кодексу України.

Водночас варто зазначити, що для вирішення завдань «зеленої» енергетики можуть використовуватися і землі сільськогосподарського призначення, які передані у власність чи користування агровиробникам для виробництва продовольства. Такі землі поряд з виробництвом продовольчої та сировинної продукції можуть стати джерелом сировини для «зеленої» енергетики, яку вважають побічною аграрною продукцією: соломи пшениці, стебел кукурудзи, лушпиння соняшника, відходів тваринних ферм, рибного господарства, а також відходів харчової та переробної промисловості, зокрема, цукрових заводів (жом, макуха)³⁰. Для створення правових передумов для виробництва сільськогосподарськими підприємствами сировини для «зеленої» енергетики Верховна Рада України внесла 19 жовтня 2022 р. доповнення до ст. 22 Земельного кодексу України, яке надало агрогосподарствам право розмішувати на несільськогосподарських угіддях земель сільськогосподарського призначення об'єкти виробництва біометану, які є складовими комплексів з виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що сільськогосподарським підприємствам доцільно надати і право реалізації виробленого ними біометану на ринкових умовах з тим, щоб вони стали повноправними учасниками всього ланцюга правовідносин щодо

виробництва енергетичної сировини, її переробки та реалізації готового «зеленого» енергетичного продукту.

Висновки. Таким чином, реалізація зазначених пропозицій щодо розвитку правової доктрини та вдосконалення правового забезпечення енергетичного землеробства сприятиме посиленню правової охорони клімату від негативного впливу двох факторів: виробництва енергоресурсів з використанням викопного палива (нафти, газу, вугілля) та викидів в атмосферу вуглекислого газу з ґрунтового покриття, оскільки вирощування багаторічних деревних та інших насаджень для потреб зеленої енергетики супроводжуватиметься зв'язуванням цього газу ґрунтовими речовинами (організмами) і запобігатиме їх викидам в атмосферу. На нашу думку, запропоновані зміни до земельного законодавства України не призведуть до втрати Україною статусу провідної аграрної держави світу, проте сприятимуть набуттю статусу провідної держави Європи, землеробство якої продукує кліматоохоронні енергетичні ресурси та забезпечує ними країни ЄС.

1. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Закон України від 4 лютого 2004 р. № 1430-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 19. Ст. 261. 2. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14 липня 2016 р. № 469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35. Ст. 595. 3. The European Green Deal. Communication from the Commission to the European parliament, the European council, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 11.12.2019. COM(2019) 640 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf (дата звернення: 29.12.2022). 4. Демченков Я. Wind of change: які зміни несе вітрова енергетика України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/6/695729/> (дата звернення: 6.01.2023). 5. Колісник М. Кліматично нейтральна енергетика та «зелена економіка»: вимога часу та шанс для України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/4/693464/> (дата звернення: 29.08.2022). 6. Колісник М. Кліматично нейтральна енергетика та «зелена економіка»: вимога часу та шанс для України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/4/693464/> (дата звернення: 29.08.2022). 7. REPowerEU Plan. Communication from the Commission to the European parliament, the European council, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. European commission, Brussels, 18.05.2022. COM(2022) 230 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN&qid=1653033742483> (дата звернення: 29.08.2022). 8. Miao, R. (2020). Climate, insurance and innovation: the case of drought and innovations in drought-tolerant traits in US agriculture. *European Review of Agricultural Economics* 47(5): 1826-1860. 9. Tambet, H., Stopnitzky, Y. (2021). Climate Adaptation and Conservation Agriculture among Peruvian Farmers. *American Journal of Agricultural Economics* 103: 900-922. 10. Gatti, N., Baylis, K., Crost, B. (2021). Can Irrigation Infrastructure Mitigate the Effect of Rainfall Shocks on Conflict? Evidence from Indonesia. *American Journal of Agricultural Economics* 103: 211-231. 11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70. 12. Пирожок О. Бізнес-моделі українських

компаній чекає екологічна революція. Інтернет-ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/ecox2/2021/05/11/673600/> (дата звернення: 8.09.2022).

13. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 99. Ст. 3236.

14. Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 878-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. 13 грудня.

15. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 87. Ст. 5584.

16. Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 688-р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70. Ст. 247.

17. Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель: Закон України від 13 лютого 2022 р. № 2079-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 2064.

18. Дячук М., Федорова Л. Земля у вогні. Як війна впливає на ґрунти. *Дзеркало тижня*. 2022. 29 серпня. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/zemlja-u-vohni-jak-vijna-vplivaje-na-grunti.html> (дата звернення: 29.08.2022).

19. Белоусова К. Наслідки війни для здоров'я відчуватимуть два покоління українців. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-ukraini-naslidki-vijni-dlya-zdorov-ya-vidchuvatimutdva-pokolinnja-eksperti/> (дата звернення: 1.08.2022).

20. Україні знадобиться 100 років для відновлення довоєнної врожайності ґрунтів. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayini-znadobytsya-100-rokiv-dlya-vidnovlennya-dovoyennoyi-vrozhajnosti-gruntiv%e2%80%9c%bc/> (дата звернення: 21.08.2022).

21. Війна в Україні знищує ґрунти – як врятувати мертві землі. URL: <https://superagronom.com/blog/925-vijna-v-ukrayini-znischuye-grunti--yak-vryatuvati-merTVi-zemli> (дата звернення: 8.12.2022).

22. Гелету́ха Г. Що вирощувати: харчі чи енергію? Дохід від вирощування енергетичних рослин та сировини для виробництва біометану не менший, ніж дохід від вирощування зерна пшениці та кукурудзи. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/31/690982/> (дата звернення: 31.08.2022).

23. Ron Bousso. Ukraine war to accelerate shift to clean energy, BP says. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/ukraine-war-accelerate-shift-clean-energy-bp-says-2023-01-30/> (дата звернення: 29.12.2022).

24. Белоусова К. Україна стане “зеленим” енергетичним хабом для Європи, – Зеленський. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ukraina-stane-zelenim-energetichnim-habom-dlya-ievropi-zelenskij/> (дата звернення: 8.09.2022).

25. Memorandum of Understanding between the European Union and Ukraine on a Strategic Partnership on Biomethane, Hydrogen and other Synthetic Gases. URL: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2023-02/For%20signature_MoU%20EU-UA%20final%20-%20Eng.pdf (дата звернення: 3.02.2023).

26. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. 8 вересня. № 167.

27. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку виробництва біометану: Закон України від 21 жовтня 2021 р. № 1820-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 52. Ст. 431.

28. Про затвердження Порядку функціонування реєстру біометану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. № 823. *Офіційний вісник України*. 2022. № 61. Ст. 3652.

29. Про альтернативні види палива: Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 94.

30. Україна може стати на чолі біометанового буму в Європі, – Мінагрополітики. URL: <https://>

minagro.gov.ua/news/ukrayina-mozhe-stati-na-choli-biometanovogo-bumu-v-yevropi-minagropolitiki (дата звернення: 12.10.2022). 31. Біоенергетика в Україні. URL: <https://uabio.org/bioenergy-in-ukraine/> (дата звернення: 16.01.2023). 32. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19 жовтня 2022 р. № 2698-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 91. Ст. 5641.

References

1. Pro ratyfikatsiiu Kiotskoho protokolu do Ramkovoї Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro zminu klimatu: Zakon Ukrainy vid 4 liutoho 2004 r. № 1430-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 19. St. 261.
2. Pro ratyfikatsiiu Paryzkoї uhoody: Zakon Ukrainy vid 14 lypnia 2016 r. № 1469-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. № 35. St. 595.
3. The European Green Deal. Communication from the Commission to the European parliament, the European council, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 11.12.2019. COM(2019) 640 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf (data zvernennia: 29.12.2022).
4. Demchenkov, Ya. Wind of change: yaki zminy nese vitrova enerhetyka Ukraini. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/6/695729/> (data zvernennia: 6.01.2023).
5. Kolisnyk, M. Klimatychno neitralna enerhetyka ta "zelena ekonomika": vymoha chasu ta shans dlia Ukrainy. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/4/693464/> (data zvernennia: 29.08.2022).
6. Kolisnyk, M. Klimatychno neitralna enerhetyka ta "zelena ekonomika": vymoha chasu ta shans dlia Ukrainy. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/4/693464/> (data zvernennia: 29.08.2022). (data zvernennia: 4.11.2022).
7. REPowerEU Plan. Communication from the Commission to the European parliament, the European council, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. European commission, Brussels, 18.05.2022. COM(2022) 230 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN&qid=1653033742483> (data zvernennia: 29.08.2022).
8. Miao, R. (2020). Climate, insurance and innovation: the case of drought and innovations in drought-tolerant traits in US agriculture. *European Review of Agricultural Economics* 47(5): 1826-1860.
9. Tambet, H., Stopnitzky, Y. (2021). Climate Adaptation and Conservation Agriculture among Peruvian Farmers. *American Journal of Agricultural Economics* 103: 900-922.
10. Gatti, N., Baylis, K., Crost, B. (2021). Can Irrigation Infrastructure Mitigate the Effect of Rainfall Shocks on Conflict? Evidence from Indonesia. *American Journal of Agricultural Economics* 103: 211-231.
11. Pro Osnovni zasady (stratēhiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku. Zakon Ukrainy vid 28 liutoho 2019 roku № 2697-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2019. № 16. St.70.
12. Pyrozhok O. Biznes-modeli ukrainskykh kompanii chekaie ekolohichna revoliutsiia. Internet-resurs. Rezhym dostupu: URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/ecox2/2021/05/11/673600/> (data zvernennia: 8.09.2022).
13. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zminy klimatu na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 hrudnia 2016 r. № 932-r. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2016. № 99. St. 3236.
14. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo vykonannia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zminy klimatu na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 hrudnia 2017 r. № 878-r. *Uriadovi kurier*. 2017. 13 hrudnia. № 235.
15. Pro skhvalennia Stratēhii ekolohichnoi bezpeky ta adaptatsii do zminy klimatu na period do 2030 roku. Rozporiadzhennia Kabinetu

Ministriv Ukrainy vid 20 zhovtnia 2021 r. № 1363-r. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2021. № 87. St. 5584. **16.** Pro skhvalennia Stratehii zroshennia ta drenazhu v Ukraini na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 serpnia 2019 r. № 688-r. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2019. № 70. St. 247. **17.** Pro orhanizatsii vodokorystuvachiv ta stymuliuвання hidrotekhnichnoi melioratsii zemel: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 r. № 2079-IX. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2022. № 39. St. 2064. **18.** Diachuk, M., Fedorova, L. Zemlia u vohni. Yak viina vplyvaie na grunty. *Dzerkalo tyzhnia*. 2022. 29 serpnia. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/zemlja-u-vohni-jak-vijna-vplyvaje-na-grunti.html> (data zvernennia: 29.08.2022). **19.** Bielousova, K. Naslidky viiny dla zdorovia vidchuvatymut dva pokolinnia ukraintsiv. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-ukraini-naslidki-vijni-dlya-zdorov-ya-vidchuvatimut-dva-pokolinnya-eksperti/> (data zvernennia: 1.08.2022). **20.** Ukraini znadobysia 100 rokiv dla vidnovlennia dovoiennoi vrozhaenosti gruntiv. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayini-znadobysia-100-rokiv-dlya-vidnovlennya-dovoyennoi-vrozhajnosti-gruntiv%e1%bf%bc/> (data zvernennia: 21.08.2022). **21.** Viina v Ukraini znyshchuie grunty – yak vriatuvaty mertvi zemli. URL: <https://superagronom.com/blog/925-viina-v-ukrayini-znischuye-grunty--yak-vriatuvaty-mertvi-zemli> (data zvernennia: 8.12.2022). **22.** Heletukha, H. Shcho vyroshchuvaty: kharchi chy enerhiu? Dokhid vid vyroshchuvannia enerhetychnykh roslyn ta syrovyny dla vyrobnytstva biometanu ne menshyi, nizh dokhid vid vyroshchuvannia zerna pshenytsi ta kukurudzy. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/31/690982/> (data zvernennia: 31.08.2022). **23.** Ron Bousso. Ukraine war to accelerate shift to clean energy, BP says. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/ukraine-war-accelerate-shift-clean-energy-bp-says-2023-01-30/> (data zvernennia: 29.12.2022). **24.** Bielousova, K. Ukraina stane “zelenym” enerhetychnym khabom dla Yevropy, – Zelenskyi. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ukraina-stane-zelenim-energetichnim-habom-dlya-ievropi-zelenskij/> (data zvernennia: 8.09.2022). **25.** Memorandum of Understanding between the European Union and Ukraine on a Strategic Partnership on Biomethane, Hydrogen and other Synthetic Gases. URL: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2023-02/For%20signature_MoU%20EU-UA%20final%20-%20Eng.pdf (data zvernennia: 3.02.2023). **26.** Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku “Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist”. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 serpnia 2017 r. № 605-r. *Uriadovyi kurier*. 2017. 8 veresnia. № 167. **27.** Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo rozvytku vyrobnytstva biometanu: Zakon Ukrainy vid 21 zhovtnia 2021 r. № № 1820-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2021. № 52. St. 431. **28.** Pro zatverdzhennia Poriadku funktsionuvannia reiestru biometanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 lypnia 2022 r. № 823. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2022. № 61. St. 3652. **29.** Pro alternatyvni vydy palyva: Zakon Ukrainy vid 14 sichnia 2000 r. № 1391-XIV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2000. № 12. St. 94. **30.** Ukraina mozhe staty na choli biometanovoho bumy v Yevropi, – Minahropolityky. URL: <https://minagro.gov.ua/news/ukrayina-mozhe-stati-na-choli-biometanovogo-bumu-v-yevropi-minagropolitiki> (data zvernennia: 12.10.2022). **31.** Bioenerhetyka v Ukraini. URL: <https://uabio.org/bioenergy-in-ukraine/> (data zvernennia: 16.01.2023). **32.** Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vidnovlennia systemy oformlennia prav orendy zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia ta udoskonalennia zakonodavstva shchodo okhorony zeme: Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnia 2022 r. № № 2698-IX. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2022. № 91. St. 5641.

Kulynych Pavlo. Formation of legal support of climate-protective farming in Ukraine: problems under martial period

The article investigates both theoretical issues of the formation of global climate protection policy as well as the formation of climate-protective legislation in the agrarian sphere of Ukraine. In the search for means of countering global climate threats, scientists formulated the scientific concept of “climate security” as a strategic goal for unifying efforts to counter the onset of climate catastrophes. An important tool in achieving the goal of ensuring climate security is law and legislation as its applied means of influencing human behavior in all spheres of life. The priority in the establishment of legal support for climate protection belongs to international legislation, which most fully reflect the common interests of our civilization. Such acts include the 2004 Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change and the 2015 Paris Climate Agreement. At the same time, in December 2019, the European Union adopted a fundamentally new climate protection program – the European Green Deal energy transition program, the implementation of which has to make Europe neutral in terms of climate changes by 2050. Later, national governments began to adopt similar legal acts. Thus, in 2021, President Biden signed a decree on the development of “green” energy, the Green New Deal, which should ensure that the United States achieves 100% of “clean” (climate-safe) electricity generation by 2035. Ukraine has also prepared an ambitious plan for climate protection transformation of its own energy system, aimed at increasing the share of renewable energy sources in the country’s energy balance to 25% by 2035. However, Russian aggression against Ukraine caused significant damage to the implementation of this plan. Russia, playing a key role in providing European countries with fossil energy carriers (oil, gas, coal) and threatening to stop their supplies, has embarked on the path of using such energy carriers as energy weapons against Ukraine and the EU countries. In such conditions, the issue of giving up coal and gas went beyond the climate security problem and became a factor of the energy security of the European continent. The EU’s response to such a challenge consists in adoption by the European Commission in May 2022 of the REPowerEU energy reform plan, which proposes to accelerate the transition of the EU’s energy system from fossil fuels to the use of clean (“green”) energy sources. An important role in the implementation of the REPowerEU plan is given to the transition of agriculture as one of the sources of climate deterioration to the usage of green technologies. The severity of the climatic factor dictates the need to make changes to the key traditional directions of the agrarian policy of many countries of the world. In our opinion, the strategy of legal provision of climatic safety of the agrarian sphere should include two directions: adaptation of agriculture to intensive climatic changes and prevention of their onset. In Ukraine, the main direction of the country’s legal system’s response to climate change consists in adaptation of agriculture to new climatic conditions. At the same time the legal protection against the onset of climatic changes unfavorable for the agrarian sector has not been properly developed in the agrarian legislation of Ukraine. We believe that the development of law as a means of preserving a climatic environment favorable for agricultural production should be based on the concept of climate protective agriculture, which covers both adaptation to climate changes and prevention of their occurrence. It seems that the Russian-Ukrainian war actualized the need for scientists and legislators to pay more attention to the problem of legal protection against the onset of new climatic threats to agriculture. Russian aggression against Ukraine coursed harm not only our country, but also triggered several global crises: food (violation of food security of varying degrees, including famine in a few African and other countries), humanitarian (movement of millions of refugees from Ukraine to other countries), legal

(violation of the international legal order established after the Second World War) and the energy crisis. The global energy crisis affected the lives of the population of the planet Earth with two economic consequences. The first of them is a sharp increase in the prices of energy carriers produced from fossil fuels (oil, gas, etc.). And the second one is a continuation of the first and consists in the growth of economic profitability of growing energy crops (willow, poplar, miscanthus, switchgrass) and agricultural plants, in particular, corn for use as raw material for the production of thermal and electrical energy and biomethane. With high prices for traditional energy sources produced from fossil fuels, the production of energy sources from energy crops has become very profitable. But large areas of land are needed to grow such crops. In general, the search for such lands is a difficult task, since all the lands of Ukraine have already been distributed and are used for other purposes. At the same time, because of military actions, 34% of the territory of Ukraine already has a systematic violation of the surface layer of soils or their contamination with harmful military substances. World experience shows that a certain part of lands damaged by military actions became unsuitable for food production for 20, 30, or even 100 years. In addition, Ukraine has about 5 million hectares of degraded, polluted land or simply unproductive agricultural land. In our opinion, it is precisely on such lands that energy agriculture should be developed in the first place. Modern land law of Ukraine, which regulates the use and protection of the country's lands, is built on two basic principles – the principle of food security and the principle of environmental security. We believe that in order to create an effective system of legal support for “energy farming”, these two basic principles should be supplemented with another one - the principle of bioenergy security, which gives legal priority to the use of part of the country's land for the needs of growing raw materials for the production of green, climate safe energy resources. This principle should be implemented in the legal regulation of land relations. In our opinion, to ensure the proper use and protection of energy farming lands to provide the capacities of “green” energy with climate-safe raw materials for the production of relevant energy carriers, it is advisable to define their special legal regime. For this, the Land Code of Ukraine should be added a system of legal norms that define the notion and types of land for energy agriculture, the procedure for transferring agricultural and other lands to land for energetic agriculture, the powers of authorities regarding granting such land into ownership and use, the list of subjects of rights on land plots provided for the needs of energy farming, the procedure for placing “green” energy enterprises or their separate production facilities on such lands, as well as the specific requirements for legal protection of energy farming lands. Thus, the implementation of the mentioned proposals regarding the development of the legal doctrine and improvement of the legal provision of energetic agriculture will contribute to strengthening the legal protection of the climate from the negative consequences of two factors: the first is production of energy resources using fossil fuels (oil, gas, coal) and second consists in emissions of carbon dioxide into the atmosphere from the soil cover, since the cultivation of perennial trees and other plantations for the needs of green energy will be accompanied by the binding of this gas by soil substances (organisms) and will prevent their emissions into the atmosphere. The proposed changes to the land legislation of Ukraine will not lead to Ukraine losing its status as a leading agrarian country in the world but will contribute to the acquisition of the status of a leading country in Europe, whose agriculture produces climate-protective energy resources and provides them to EU countries.

Key words: climate, war, agriculture, land, law, “green” energy, energetic farming.